

НЕКРОЛОГ

ISSN 1682-5268 (on-line); ISSN 1608-0599 (print)
Shidnij svit, 2021, No. 1, pp. 157–159

IN MEMORIAM: IGOR FEDOROVYCH CHERNIKOV (01.01.1931 – 09.01.2021)

On January 9, 2021, the prominent Turkologist-historian, Ukrainian orientalist Igor Fedorovich Chernikov, who stood at the origins of Oriental Studies in Ukraine, passed away. Almost all his life, he worked at the Academy of Sciences, holding various scientific positions at the Institute of History, the Institute of Oriental Studies, being the Head of the department at the Institute of Social and Economic Studies of Foreign Countries. He worked closely with the Oriental Institute of Czechoslovak Academy of Sciences in Prague and Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences in Moscow. The researcher was especially interested in the phenomenon of personality of Kemal Ataturk. He devoted a number of publications and a monograph in different languages to the historical personality of the Turkish leader of the 20th century.

Igor Chernikov has represented Ukraine at various scientific events many times over. He was the author of about 230 scientific works published in Ukraine, Turkey, Russia, France, Romania, and Great Britain.

Keywords: Igor Chernikov, Turkology, Oriental Studies in Ukraine, Turkey

ПАМ'ЯТІ ІГОРЯ ФЕДОРОВИЧА ЧЕРНІКОВА (01.01.1931 – 09.01.2021)

9 січня 2021 року перестало битися серце відомого історика-турколога, українського сходознавця Ігоря Федоровича Чернікова, який стояв біля витоків розбудови орієнталістики в Україні, з 1992-го до 2014 р. (з перервами) входив до складу спеціалізованої Вченої ради із захисту дисертацій нашого Інституту, тут же у 2005–2006 рр. працював старшим науковим співробітником.

Ігор Федорович Черніков один з небагатьох українських учених, який майже шість десятиліть свого свідомого життя віддав туркології. Одразу

після закінчення аспірантури Інституту історії АН УРСР почав працювати там же у відділах: загальної історії і міжнародних відносин, нової і новітньої історії зарубіжних країн, історії країн зарубіжного Сходу – на посадах молодшого наукового співробітника (1960–1963), старшого наукового співробітника (1964–1978). З 1978 р. очолював відділ країн, що розвиваються, у новоствореному академічному Інституті соціальних та економічних проблем зарубіжних країн, у 1993–2000 рр. – головний науковий співробітник там само (у перейменованому Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України).

Ще в минулому числі нашого видання було вміщено ювілейну статтю про нього – справжнього Лицаря науки, – з якої читач мав змогу дізнатися про звиязну та плідну працю видатного науковця... На жаль, цей номер виходить з публікацією іншого штибу...

Народився Ігор Федорович Черніков у перший, новорічний день 1931 р. на Полтавщині – у с. Пісках Лохвицького району. Його батьки – агроном Федір Семенович

та лікарка Серафима Петрівна Чернікови. Через роботу батька родина часто переїжджала, тому дитинство майбутнього вченого минуло в різних куточках України – Харкові, Дубні, на батьківщині матері Миколаєві. До першого класу пішов до харківської школи № 132, а вже другий закінчував у Дубно. Там же почав вчитися гри на скрипці у професора Варшавської консерваторії Таллера, який емігрував з окупованої Польщі. Війна почалася для маленького Ігоря вранці 22 червня 1941 р. з оглушливим вибухом бомб. Цей звук ще довго супроводжував його з мамою та бабусею у важкому русі евакуації на схід. Так опинився в місті Камишині на Волзі, де пішов до 3 класу, а мати почала працювати в евакогоспіталі. У вересні прийшла звістка, що батько пропав безвісти (як стало відомо пізніше, тоді й загинув).

Але фронт все наближався, й маленька родина в жовтні вирушила ще далі на схід. У листопаді дісталися до Ферганської долини, де в узбецькому Андижані прожили майже чотири роки. У шкільному навчанні й надалі відзначався сумлінністю. До того ж вивчив свою першу тюркську мову – узбецьку, що прислужилося йому в подальшій професійній роботі. Школу зі срібною медаллю закінчив уже в Миколаєві в 1949 р.

А студентська пора привела його до Києва, де він в університеті імені Тараса Шевченка на факультеті міжнародних відносин у 1954 р. здобув фах історика-міжнародника, референта-перекладача. Й хоча закінчував навчання з відзнакою, до аспірантури потрапити не вдалося, бо був направлений викладати до технікуму в Одеській області. На щастя, доцент Михайло Коростаренко знайшов змогу залишити талановитого випускника в Києві, рекомендувавши його в школу № 92 ім. І. Я. Франка. Школа розташовувалася в будинку, де колись була Колегія Павла Галагана, і в церкві при ній Іван Франко вінчався. Тут було викладання низки предметів англійською мовою, зокрема нової історії зарубіжних країн. Пізніше Ігор Федорович згадував, що ця систематична практика в мові дуже допомогла йому на вступних іспитах до аспірантури Інституту історії АН УРСР, бо “п’ятірка” з англійської стала вирішальною. У листопаді 1957 р. розпочався його шлях в академічну науку, де він завдяки своїм знанням та творчим зусиллям здобув кандидатський (1962) та докторський (1985) ступені, став професором всесвітньої історії (2006).

На сьогодні, його кандидатська “Радянсько-турецькі відносини в 1923–1935 роках”, що вийшла окремою монографією, та докторська робота (втім, як і всі інші напрацювання та публікації) є основоположними для тих, хто вивчає історію Туреччини, її зовнішню політику, міжнародні відносини Турецької Республіки та України, Росії у ХХ столітті. Фактологічний матеріал, зібраний І. Черніковим, безцінний. А його обсяг, як і робота автора у 23 архівних сховищах, вражає. Ідеологічні зміни часу та політичні орієнтири сучасності не здатні зменшити фактологічної місткості його робіт, як і їхньої наукової вартості.

Свою скрупульозну роботу, постійні архівні пошуки він не полишав ніколи. І хоча І. Ф. Черніков більш відомий як дослідник історії саме ХХ ст., його наукова зацікавленість зовсім не обмежувалася цими хронологічними рамками. У цьому ми мали можливість пересвідчитися наочно. Наприклад, у Державному архіві Миколаївської області нам зустрічалася низка документів, які опрацював Ігор Федорович, до речі, перший загалом. І це документи, що належать до минулого дипломатичних зносин між Османською та Російською імперіями, насамперед історії діяльності турецьких консулів у м. Миколаєві в другій половині ХІХ ст.

Ігор Федорович Черніков – учень представників плеяди сходознавців високого рівня – А. П. Ковалівського, Т. Г. Кезми, А. П. Міллера, колега О. Й. Пріцака. Перебуваючи в стінах однієї наукової установи, ми могли спостерігати його в роботі з аспірантами, його учнями. Свої настановчі бесіди він міг проводити і в кабінеті, і в коридорі... Навіть у поважному віці з молодими колегами працював натхненно і заповзято. Можливо, навіть спочатку полохаючи своєю вимогливістю (принаймні так

це спершу видавалося збоку). Але вимогливість його стосувалася не лише молодших, учнів, а й передусім самого себе. І це добре видно з його особистих досягнень. Та й сам він завжди радів з успіхів своїх підопічних як із власних. Майже пів сотні разів опонував на захиста кандидатських та докторських робіт. Та кілька десятиліть був членом спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій не тільки в нашому Інституті, а й у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Інституті світової економіки та міжнародних відносин НАН України.

Також ніколи не залишав поза увагою наукові успіхи своїх колег – відгукувався на їхні роботи своїми професійними рецензіями. Ще одним з видів його наукової спадщини є статті енциклопедичного характеру. А їхня розлога тематика свідчить про широту інтересів та власне енциклопедичну обізнаність самого автора. Й сам потрапляв до статей в енциклопедіях. Ще в 1969 р. Омелян Прицак у своїй статті “Орієнталістика” до “Енциклопедії українознавства”, що виходила в Парижі та Нью-Йорку, згадав турколога Ігоря Чернікова серед небагатьох науковців, що продовжували займатися сходознавством в Україні.

Ігор Черніков неодноразово представляв Україну на високих та почесних наукових заходах, зокрема наукових зібраннях на честь Ататюрка. Найпомітнішим серед яких був Міжнародний симпозіум ЮНЕСКО (Париж, грудень 1981 р.), присвячений 100-річчю від дня народження Ататюрка. Та й в останні десятиліття була помітна незгасна та особлива зацікавленість І. Чернікова феноменом постаті Кемалю Ататюрка. Історичній особистості турецького лідера епохи ХХ століття вчений присвятив цілу низку публікацій та монографію, що вийшли різними мовами. Започатковану І. Ф. Черніковим таку традицію було певним чином продовжено співробітниками нашого Інституту в заходах до 100-річного ювілею Ататюрка як керманіча боротьби за незалежність Туреччини. Цьому передували консультація та отримання напутнього слова від Ігоря Федоровича. Та тепер вже сумно згадувати про щиро-сердну вдячу вченого й ті часи.

І. Ф. Черніков виступав з доповідями і повідомленнями на таких міжнародних заходах: колоквиумі “Стамбул – центр розвитку культур балканських, середземноморських, східних і слов’янських народів” (Стамбул, жовтень 1973 р.); IV конгресі Міжнародної асоціації з вивчення країн Південно-Східної Європи (Балкани) (Анкара, серпень 1979 р.); у жовтні 1983 р. прочитав лекцію в Босфорському університеті “60-річчя Українсько-турецького договору про дружбу і братерство від 2 січня 1922 р.” під час наукового відрядження до Стамбула по лінії ЮНЕСКО. Тісно співпрацював з Інститутом орієнталістики Чехословацької академії наук у Празі, Інститутом сходознавства АН СРСР у Москві.

Наукову роботу вчений не полишав ніколи, сюди додалася й створена ним книга спогадів “З пережитого”, що показує не лише здобутки, а й нелегке життєве поле, яким він ішов до власних наукових звершень. Ігор Черніков – автор близько 230 наукових праць, зокрема 4 індивідуальних та 12 колективних монографій, якими збагатив українську науку та світову орієнталістику. З них 142 публікації присвячено саме туркології. Друкувалися вони не тільки в Україні, а й у Туреччині, Росії, Франції, Румунії, Великій Британії.

Ігор Федорович Черніков – лауреат Премії Президії АН УРСР (1975), нагороджений трьома медалями, зокрема “Ветеран праці”.

Він прожив життя з коханою дружиною Тамарою Гаврилівною (1931–2008), виростив дітей – Олену та Федора, виховував вже не тільки онуків, а й правнуків.

Світлій Людині – світла Пам’ять.